

Maurice de Greef⁵
Artéduc, Holandija

Alexander van Deursen⁶
Univerzitet u Tventeu, Holandija

Marga Tubbing⁷
Stichting Lezen & Schrijven, Holandija

Razvoj DIS skale (Skala za utvrđivanje nepismenosti) u cilju otkrivanja nepismenosti kod odraslih⁸

Apstrakt: Kada pogledamo cifre koje je objavio UNICEF (2008), 22% populacije industrijskih zemalja je nepismeno. Kao posledica nepismenosti javlja se rizik od socijalne isključenosti u društvu. Prema rezultatima Visoke grupe eksperata za pismenost Evropske unije (2012), prevencija i smanjenje nepismenosti će u budućnosti biti važan cilj za Evropu. Međutim, trenutni problemi vezani za nepismenost zahtevaju da se definišu „načini“ za utvrđivanje da li je određena osoba u riziku da ostane nepismena. Polje celoživotnog učenja zahteva bolje mehanizme za dijagnostikovanje potreba kada su u pitanju programi opismenjavanja u okviru širokog dijapazona životnih okolnosti jedne odrasle osobe. Stoga predlažemo validnu dijagnostičku skalu procene, tzv. DIS skalu (Skala za utvrđivanje nepismenosti). Ova skala koristi se za procenu nepismenosti u okviru podrške celoživotnom učenju a u cilju prevencije nepismenosti u evropskom društvu danas.

Ključne reči: celoživotno učenje, nepismenost, obrazovanje odraslih, socijalna inkluzija, dijagnostički instrumenti, učenje jezika.

⁵ Dr Maurice de Greef je menadžer projekata u oblasti obrazovanja odraslih, istraživač i trener u lokalnim, regionalnim i evropskim projektima.

⁶ Dr Alexander van Deursen je docent na Univerzitetu u Tventeu, Holandija.

⁷ Dr Marga Tubbing je kouč na projektu „Jezik za život“, Stichting Lezen i Schrijven, Holandija.

⁸ Ovo istraživanje je subvencionisao i inicirao Stichting Lezen i Schrijven u Holandiji. Korišćenje dijagnostičke skale, DIS - skale (Skala za utvrđivanje nepismenosti) je besplatno, ali samo ako se pominje ime organizacije koja je inicirala razvoj ove skale, odnosno Stichting Lezen i Schrijven i nakon informisanja Stichting Lezen i Schrijven putem e-mejla o korišćenju skale na: info@lezenenschrijven.nl zbog autorskih prava.

Bora Kuzmanović¹, Nebojša Petrović²
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Lični i društveni ciljevi studenata u kontekstu njihovog profesionalnog usmerenja³

Apstrakt: Osnovni cilj ovog istraživanja bio je da se utvrdi koliko su studenti različitih fakulteta slični, odnosno koliko se razlikuju u stepenu prihvatanja različitih ličnih i društvenih ciljeva. Pošlo se od pretpostavke da se studenti sa određenim ličnim ciljevima i opredeljenjima za određene društvene ciljeve usmeravaju na određene fakultete, kao i da same studije utiču na to da se prihvataju i učvršćuju određeni ciljevi. U tom kontekstu je posebna pažnja bila usmerena na studente andragogije. Istraživanje je izvedeno 2010. godine na 481 studentu sa 10 različitih fakulteta i odeljenja (grupa) Univerziteta u Beogradu. Studenti su procenjivali važnost 18 društvenih (povećanje zaposlenosti, borba protiv korupcije, čuvanje tradicije, ulazak u EU i drugi) i 18 ličnih ciljeva (sticanje prijatelja, ostvarenje ljubavi, društvena moć, hedonističke težnje, i drugi). Statistički značajne razlike, među studentima različitih grupa, su ustanovljene na 14 društvenih ciljeva i 10 ličnih. Moguće je da je veza između vrednosnog sistema i izbora profesije uzajamna, ali taj odnos za sada ostaje otvoreno pitanje.

Ključne reči: lični ciljevi, društveni ciljevi, vrednosti, studenti, profesionalno usmerenje, ciljevi studenata andragogije.

Predmet istraživanja

Ovaj rad je nastao kao poseban produkt pri realizaciji jednog šireg istraživanja na studentima Beogradskog univerziteta. Glavni cilj tog šireg istraživanja bio je da

¹ Dr Bora Kuzmanović je član Nacionalnog prosvetnog saveta i profesor u penziji, Odeljenje za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

² Dr Nebojša Petrović je vanredni profesor na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i istraživač u Mreži istraživača jugoistočne Evrope pri London School of Economics.

³ Rad je nastao u okviru projekta Instituta za psihologiju (Filozofski fakultet, Beograd) „Identifikacija, merenje i razvoj kognitivnih i emocionalnih kompetencija važnih društvu orijentisanom na evropske integracije“ (br. 179018), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

se ispita veza između subjektivnog odnosa prema političkim strankama (stavovi i spremnost da se glasa za njih) i stepena prihvatanja različitih ličnih i društvenih ciljeva, kao i očekivanja da vlast određene stranke može pomoći ili otežati ostvarenje svakog od tih ciljeva. No, kako je planiran prilično veliki uzorak (oko 500) studenata sa različitih fakulteta, postavljen je još jedan poseban cilj koji je praktično otvorio novo istraživanje na istom uzorku i sa istim instrumentima, ali drugačijim zadacima. Nova ideja je bila da se uporede studenti sa različitih fakulteta (odnosno grupa ili usmerenja ukoliko su sa istog fakulteta) prema stepenu prihvatanja svakog od ponuđenih ciljeva. Opšta radna hipoteza je bila da se studenti sa različitih fakulteta u značajnoj meri razlikuju u stepenu prihvatanja nekih od ličnih i društvenih ciljeva. Ta bazična (mada ne i sasvim precizna) ideja se temelji na dva hipotetička obrazloženja i objašnjenja koja mogu biti alternativna i komplementarna. Jedno je da se studenti sa određenim ličnim (životnim) ciljevima i opedeljenjima za određene društvene ciljeve spontano ili krajnje promišljeno usmeravaju na određene fakultete, a oni sa drugačijim ciljevima (možemo odmah reći: sa drugačijim vrednosnim sistemom) na neke druge fakultete. Drugo hipotetičko objašnjenje bi bilo da same studije utiču na to da se prihvataju i učvršćuju određeni ciljevi (životna filozofija) koji su na neki način usklađeni sa sadržajem studija, odnosno vrednosnom usmerenošću buduće profesije i određenim ugлом gledanja na životna i društvena pitanja. U prvom slučaju se pretpostavlja da su budući studenti već kao srednjoškolci usvojili određene lične i društvene ciljeve, formirali svoj vrednosni sistem. Taj sistem ciljeva može u izvesnoj meri odrediti i njihova interesovanja i oni se mogu orijentisati prema određenim studijama (fakultetu ili grupi fakulteta) i nedovoljno svesni veze između svojih životnih ciljeva (sistema vrednosti) i izbora profesije. No, ukoliko su potpuno svesni kojim ciljevima teže, moguće je da u procesu odlučivanja o izboru fakulteta jedan od kriterijuma bude i procena koliko te studije i buduća profesija omogućuju ostvarivanje za njih važnih ciljeva. Postojeće teorije izbora zanimanja, doduše, govore o širim sistemima sposobnosti, osobina ličnosti (ili ličnosti u celini), potreba, interesovanja (prema Brančić, 1986), ali ti širi sistemi uključuju i stavove i vrednosne ciljeve. U svakom slučaju, ove teorije su relevantne za temu kojom se bavimo. Na primer, u Hollandovoj teoriji (1973, prema: Brančić, 1986) se ističe postojanje šest tipova ličnosti (koji veoma podsećaju na Šprangerovih šest tipova vrednosti), koji, uz druge činioce, određuju izbor karakterističnih (odgovarajućih) grupa zanimanja. Po Hollandu, izbor zanimanja predstavlja izraz ličnosti. U Superovoj (1973) razvojnoj teoriji jedan od ključnih pojmova je pojam o sebi (self-concept), pa se tako izbor zanimanja sagledava kao proces realizacije slike o sebi (možemo reći i kao usklađivanje sa tom slikom). Nesumnjivo je da su u toj slici važni i sta-

vovi i vrednosni ciljevi (uostalom, Super je sačinio i jedan instrument za merenje radnih vrednosti).

Kod nas se vezom između vrednosti i očekivanja od budućeg zanimanja bavio Havelka (1994). Ključni pojam su *vrednosna očekivanja*. Havelka polazi od ideje da učenici u periodu adolescencije (već pri završetku osnovnog obrazovanja) imaju formirane vrednosti i da u njihovom razmišljanju o budućem zanimanju značajnu ulogu imaju vrednosna očekivanja od tog zanimanja. Drugim rečima, buduće (zamišljeno) zanimanje je, kako on kaže, *put ostvarivanja vrednosti*. Havelka je najpre izvršio istraživanje na učenicima završnog razreda osnovne škole u Srbiji (1989), a kasnije ponovio istraživanje na ispitanicima istog uzrasta i učenicima završnog razreda gimnazije (1994). Pokazalo se zaista da učenici na oba uzrasta imaju određena vrednosna očekivanja od svojih budućih zanimanja i da su neke vrednosti dominantne (npr. mogućnost saradnje i izgledi za lično usavršavanje). Ovaj autor smatra da je odnos između ličnih vrednosti osobe i profesije dvosmeran i uzajaman: vrednosti mogu uticati na izbor zanimanja, a izabrano zanimanje može potom selektivno delovati na istaknutost postojećih i prihvatanje novih vrednosti.

U andragogiji jedna od najizazovnijih ideja jeste ideja doživotnog ili celoživotnog učenja (npr. Alibabić i Avdagić, 2012; Knoll, 2011), a u okviru toga i ideja o obrazovanju za profesiju. U društvu koje se menja ljudi moraju da steknu nova znanja i kompetencije da bi bili uspešni u svom poslu, da bi pratili tehnološki napredak i bili konkurentni. No, pored ovog aspekta, važan je još jedan. U vremenima velikih društvenih promena, da bismo uspešno odgovorili na nove društvene izazove ovaploćene u novim društvenim vrednostima (npr. potreba za većim stepenom ličnog aktivizma), moramo menjati i svoje poglede na svet i životnu filozofiju, što činimo uglavnom preko promene ličnih i društvenih vrednosti kojima dajemo prednost u odnosu na neke druge. Obrazovanje odraslih pomaže da se iznedre nove društvene vrednosti i bolje se prilagode svetu oko sebe (ne samo u kompaniji u kojoj rade nego i u društvu u kome žive). Obrazovanje odraslih (pa, dakle, i studenata) omogućava direktivnu energiju za kolektivna pregnuća čitavog društva, i podsticajni je instrument za životne promene i bolje prilagođavanje svetu u kome živimo (Lindeman, 1989).

I drugi autori su ispitivali vrednosne orijentacije studenata koji će se baviti određenom profesijom. Tako su, recimo, Lazarević i Janjetović (2003) proveravali stabilnost vrednosnih orijentacija budućih vaspitača, a Ovesni (2009) u okviru šireg istraživanja o profesionalizaciji obrazovanja razmatra i razloge za bavljenje profesijom, među njima i one koji su uporedivi sa konceptima vrednosti, odnosno ciljeva.

U našem istraživanju nismo imali ambicije da proverimo neke konkretne hipoteze i razrešimo dileme koje su ovde iskazane. Potrudili smo se da obavimo jedno eksplorativno istraživanje, tj. da ispitamo da li se uopšte studenti sa različitim fakulteta koji su ušli u uzorak razlikuju u stepenu prihvatanja bar nekih vrednosnih ličnih i društvenih ciljeva. Ako se razlikuju, to bi onda bila osnova za planiranje novih, produbljenijih istraživanja i proveru nekih specifičnih hipoteza. Videćemo da ni priroda uzorka (uključeni su studenti sa starijih godina) nije dozvoljavala da se proveru da li sam tok studiranja utiče na preferenciju ispitanih ciljeva.

Specifičnost našeg uzorka dozvoljavala je da se pozabavimo i jednom posebnom temom. Naime, vrlo je zanimljivo utvrditi, gde se, u sistemu ciljeva ispitanika ujednačenih po godinama i stepenu obrazovanja, nalaze budući andragozi, dakle stručnjaci koji će raditi na strategijama učenja odraslih, uključujući i učenje ove vrste, i imati direktan uticaj na usvajanje novih vrednosti, značajnih za prilagođavanje odraslih društvu koje će se sve brže menjati. Stoga ćemo ovom cilju posvetiti značajnu pažnju pri analizi dobijenih rezultata.

Izbor i određenje ciljeva koji su predmet istraživanja

Pojam cilja ljudske aktivnosti može imati različita značenja – od vrlo uskog do veoma širokog i opšteg. Ciljem možemo označiti konkretne objekte, stanja i situacije kojima se teži da bi se zadovoljile vrlo specifične potrebe – npr. specifična vrsta hrane (slatkiši) kojom će se utoliti glad – ali i čitavu *kategoriju objekata* koja se preferira u zadovoljenju određene potrebe (npr. hrana bogata proteinima, određen posao na kojem se mogu ispoljiti sposobnosti). Najzad, ciljevima se označavaju i vrlo opšte kategorije objekata i stanja kojima se teži kao vrednostima i životnim ciljevima (npr. materijalne vrednosti, skladna porodica) ili kao društvenim ciljevima (pravedno društvo, politička demokratija i sl.). Uopšteni ciljevi se mogu tretirati kao vrednosti bez obzira što ostaje otvoreno pitanje da li važi i obratno – da se sve vrednosti mogu formulisati kao ciljevi. Doista, neki ugledni istraživači vrednosti – (Rokeach, 1973; Schwartz i Bilsky, 1987, 1990; Inglehart, 1977) – preko uopštenih i najkraće imenovanih ciljeva (mada ne ističu ovaj termin) ispituju vrednosti pojedinaca i grupa.

Kada ispituju vrednosti pojedinca kao ciljeve, istraživači uglavnom ne obraćaju dovoljnu pažnju na moguće razlikovanje i razdvajanje ciljeva individualnog života ili ličnih ciljeva (npr. ljubav, razvoj sposobnosti) od prihvatanja (preferencije) društvenih ciljeva (npr. demokratija, socijalna jednakost). Naravno, u oba slučaja reč je o ličnom, subjektivnom odnosu, ali kada su ciljevi iskazani

kao društveni, podrazumeva se da su oni relevantni i za druge ljude (ili društvo u celini) i da pojedinac, kada iskazuje preferenciju ili ocenjuje značaj takvih ciljeva, uzima u obzir i interese drugih ljudi i društva u celini i da tako izražava svoje viđenje društvenih prioriteta. U svakom slučaju, podrazumeva se da je svestan da su to ciljevi koji nadilaze njegov individualni život i privatnu sferu bez obzira što mogu biti i njemu kao pojedincu važni. Istraživači su ispitivali i ove vrednosti, ali najčešće tako što su ih stavljali u istu listu sa ličnim ciljevima. Međutim, Kuzmanović i Petrović (2007) smatraju da bi bilo dobro razdvojiti te dve kategorije i posebno ispitivati prihvatanje jednih i drugih. Tek istraživanja treba da pokažu postoji li i kakva je ta eventualna veza između jedne i druge grupe, odnosno koliko lični ciljevi učestvuju u preferenciji društvenih ciljeva.

Autori smatraju da se lični ciljevi temelje na ličnim potrebama i interesima ili njihovim sistemima (tj. mogu biti multifunkcionalni), te su, uzimajući u obzir različite teorijske ideje o potrebama i motivima, razna istraživanja vrednosti, kao i svoja istraživačka iskustva, formirali listu od 18 ličnih ciljeva (LLC) čiji su najkraći nazivi: ugled, prijatelji (prijateljska podrška), društvena moć, samoaktualizacija, altruizam, postignuće, uzbudljiv život, podređenost, sigurnost, savesnost, ljubav, materijalni standard, znanje, uživanje (hedonizam), društveno angažovanje, samostalnost, popularnost i zdrav život (detaljnije o osnovama izbora ciljeva: Kuzmanović i Petrović, 2007). Društveni ciljevi se takođe mogu temeljiti na potrebama i interesima, ali relevantnim za širi krug ljudi, društvene grupe i za čitavu kulturnu zajednicu, a čije je artikulisanje pod uticajem raznorodnih društvenih činilaca. Ne mogu se zanemariti ni ciljevi koji se za karakteristično društvo, kao što je naše, smatraju važnim u aktualnom istorijskom vremenu (npr. ulazak u Evropsku uniju). Autori su uzeli u obzir razna ispitivanja javnog mnjenja i svoja prethodna istraživanja (Kuzmanović, 1990, 1995; Petrović, 1996) i sačinili su listu od 18 društvenih ciljeva (LDC): jaka privreda, dobri međunacionalni odnosi, borba protiv kriminala i korupcije, jačanje odbrambenih snaga zemlje, humaniji odnosi, ekološki ciljevi, zaposlenost, socijalna jednakost, pravna država, čuvanje tradicije, ulazak u Evropsku uniju, privatizacija, državni i teritorijalni integritet, demokratija, životni standard, razvoj nauke i kulture, socijalna prava i jednopartijski sistem. Svesno su izbegli izrazito opšte i neodređene ciljeve (npr. lična sreća ili društveno blagostanje) i preterano konkretne (npr. uživanje u jelu ili piću), jer njih može biti mnogo, već su se opredelili za „srednji“ stepen opštosti. Ovo istraživanje je uključilo navedene dve liste ciljeva.

Metodološki postupci

Ciljevi su operacionalizovani preko kratkih, jezgrovitih iskaza. Na primer, društveno angažovanje kao lični cilj je predstavljeno rečenicom „Da aktivno učestvujem u društvenom životu, da se borim za ostvarenje društveno važnih ciljeva“, a socijalna prava kao društveni cilj preko iskaza „Da država obezbedi besplatno obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu“. Pošto se vrednosni ciljevi uglavnom prihvataju, samo u različitom stepenu (zbog čega se govori i o preferencijama), uz svaki iskaz ispitanicima je nuđeno sledećih pet modaliteta odgovora: „malo je važno“, „osrednje je važno“, „prilično je važno“, „jako je važno“ i „izuzetno mnogo je važno“. Ispitanici su zamoljeni da ovaj poslednji odgovor zaokruže samo onda kada zaista smatraju da je neki cilj izuzetno značajan.

Ponuđeni odgovori su u obradi podataka kodirani u brojeve, pa su se i ocene značaja ciljeva teorijski kretale u rasponu od 1 do 5. Za ispitivanje značajnosti razlika između studenata različitih fakulteta izračunavane su prosečne vrednosti, primenjivana je analiza varijanse i izračunavani svi ostali parametri koje ona zahteva. Radi bolje preglednosti (slikovitijeg predstavljanja razlika), izrađen je i određen broj grafikona. Budući da je bilo dovoljno studenata andragogije, njihove rezultate smo i posebno grafički uporedili sa prosečnim rezultatima na celom uzorku.

Uzorak ispitanika

Ispitivanje je izvedeno na uzorku od 481 studenta sa šest fakulteta Beogradskog univerziteta: Pravni (75), Fakultet organizacionih nauka (50), Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (46), Rudarsko-geološki (58), Elektrotehnički (51), a sa Filozofskog (koji je prilično heterogen) sledeća odeljenja i grupe: Psihologija (41), Etnologija (23), Sociologija (36), Istorija (50) i Andragogija (50). Ispitani su studenti sa treće i četvrte godine (zato se i ne može proveriti da li sam tok studiranja utiče na menjanje značaja ciljeva), pri čemu je u uzorku bilo 60% osoba ženskog pola. Očigledno je da je uzorak bio prigodan. Ne samo da nisu obuhvaćeni studenti sa svih fakulteta već i neke važne grupacije (npr. medicinske struke, prirodno-matematičke i dr.). Ipak, uključeni fakulteti su dovoljno raznovrsni i ukupan broj ispitanika je dovoljno veliki da bi se mogla proveriti početna, radna pretpostavka: da se mogu očekivati značajne razlike među studentima različitih fakulteta u prihvatanju nekih ličnih i društvenih ciljeva.

Ispitivanje je obavljeno u aprilu i maju 2010. godine.

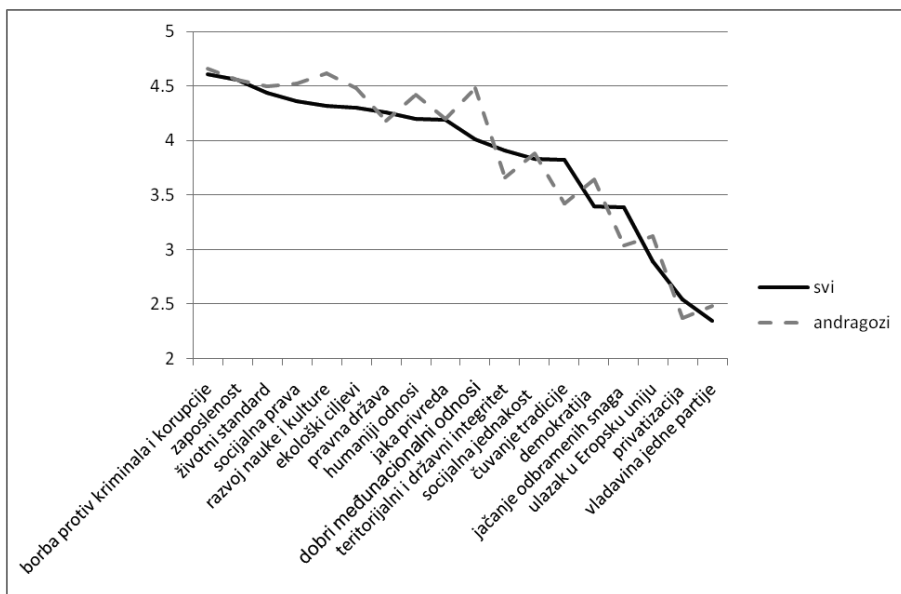
Rezultati istraživanja

Na početku ćemo dati pregled prosečnih vrednosti važnosti ciljeva, i to uporedo za čitav uzorak, kao i za poduzorak studenata andragogije, da bi se čitaoci upoznali sa generalnom važnošću ciljeva i njihovim redosledom. Iako postoje određena odstupanja od proseka uzorka (studenti andragogije iznadprosečno naglašavaju značaj razvijanja nauke i kulture, kao i dobrih međunacionalnih odnosa), ne bi se moglo zaključiti da se studenti andragogije značajno razlikuju od prosečnih rezultata čitavog studentskog uzorka. Videćemo, međutim da razlike postoje između pojedinih fakulteta i studijskih grupa uključujući i studente andragogije.

Tabela 1: Prosečne ocene važnosti društvenih ciljeva

Društveni ciljevi	AS	SD	AS (andragozi)	SD (andragozi)
borba protiv kriminala i korupcije	4,61	0,68	4,66	0,59
zaposlenost	4,56	0,70	4,56	0,64
životni standard	4,44	0,68	4,5	0,58
socijalna prava	4,36	0,89	4,52	0,70
razvoj nauke i kulture	4,32	0,78	4,62	0,63
ekološki ciljevi	4,3	0,85	4,48	0,70
pravna država	4,26	0,85	4,18	0,89
humaniji odnosi	4,20	0,92	4,42	0,78
jaka privreda	4,19	0,85	4,20	0,75
dobri međunacionalni odnosi	4,01	0,97	4,48	0,76
teritorijalni i državni integritet	3,91	1,01	3,66	0,98
socijalna jednakost	3,83	1,03	3,88	0,82
čuvanje tradicije	3,82	1,11	3,42	1,01
demokratija	3,4	1,08	3,64	0,9
jačanje odbrambenih snaga	3,39	1,17	3,04	0,97
ulazak u Eropsku uniju	2,89	1,19	3,12	1,17
privatizacija	2,54	1,12	2,37	1,07
vladavina jedne partije	2,35	1,34	2,48	1,42

Isti rezultati su prikazani i grafički.

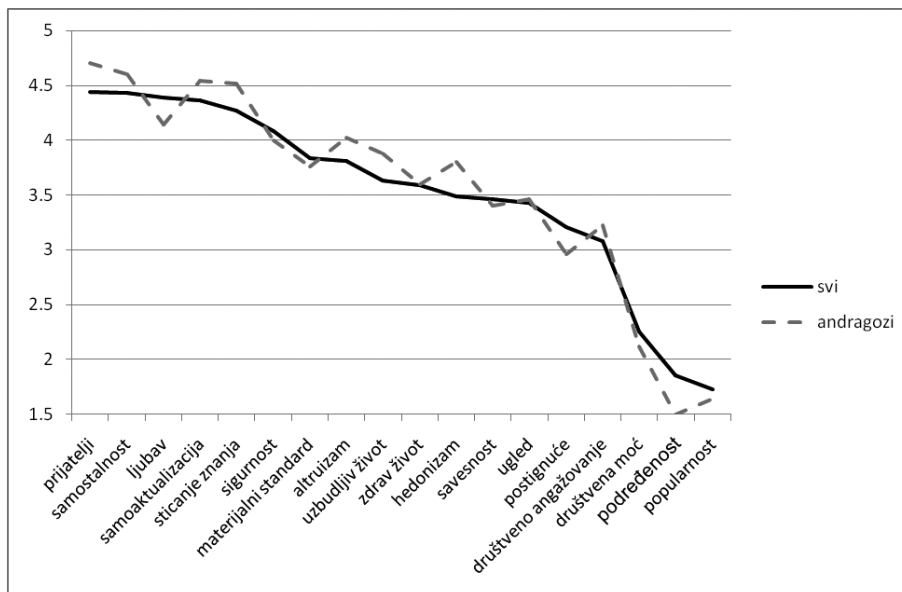

Grafikon 1: Važnost društvenih ciljeva studenata andragogije i svih studenata

Kao što se iz tabele i sa grafikona vidi postoje značajne razlike u oceni važnosti pojedinih društvenih ciljeva. Gotovo svi se slažu da su borba protiv kriminala, ostvarivanje što veće zaposlenosti i boljeg standarda veoma važni društveni ciljevi. Sa druge strane studenti ne smatraju važnim ciljevima vladavinu jedne partije (što ne znači nužno jednopartijski sistem, već može značiti i da jedna stranka formira svoju vladu u višepartijskom sistemu), ni privatizaciju. Čak i ulazak u Evropsku uniju kao cilj daleko je od prioritetnih, a prilično su slabo rangirani i demokratija i jačanje odbrambenih snaga.

Tabela 2: Prosečne ocene važnosti ličnih ciljeva

Lični ciljevi	AS	SD	AS (andragozi)	SD (andragozi)
prijatelji	4,44	0,789	4,7	0,505
samostalnost	4,43	0,833	4,6	0,728
ljubav	4,39	0,884	4,14	0,969
samoaktualizacija	4,36	0,763	4,54	0,646
sticanje znanja	4,27	0,846	4,52	0,614
sigurnost	4,08	0,931	4	0,857
materijalni standard	3,84	1,012	3,76	1,041
altruizam	3,81	0,993	4,02	0,979
uzbudljiv život	3,63	1,159	3,88	1,118
zdrav život	3,59	1,171	3,6	1,143
hedonizam	3,49	1,161	3,8	1,03
savesnost	3,46	1,228	3,4	1,088
ugled	3,43	0,966	3,46	0,813
postignuće	3,21	1,112	2,96	1,106
društveno angažovanje	3,08	1,042	3,22	0,932
društvena moć	2,25	1,087	2,12	1,062
podređenost	1,85	1,024	1,48	0,707
popularnost	1,73	1,017	1,64	1,025

Grafikon 2: Važnost ličnih ciljeva studenata andragogije i svih studenata

Kada je reč o ličnim ciljevima, studenti posebno ističu važnost sticanja prijatelja i prijateljske podrške, pronalaženja partnera u ljubavi, ostvarivanja samostalnosti i ispunjavanja sopstvenih potencijala (samoaktualizacija). Sa druge strane, sudeći po dobijenim odgovorima, studentima nije važna društvena moć i popularnost, a kako se i moglo očekivati podređenost drugima takođe nije nešto čemu teže mladi ljudi u našoj kulturi.

Razlike između fakulteta i odeljenja u vrednovanju društvenih ciljeva

Studenti različitih fakulteta i grupa, značajno se razlikuju po pridavanju važnosti čak 14 od 18 društvenih ciljeva. Nema razlika samo u procenama borbe protiv kriminala, ekoloških ciljeva, privatizacije i boljeg životnog standarda.

Jaka privreda

Analiza varijanse⁴ je pokazala da postoje statistički značajne razlike između aritmetičkih sredina važnosti jačanja privrede između studenata različitih fakulteta i grupa ($F=3,142$, $p<0,01$). Studenti organizacionih nauka, istorije, prava i specijalne edukacije jaku tržišnu privredu kao cilj procenjuju važnijom, nego što to čine studenti elektrotehnike i etnologije. Studenti andragogije su u sredini ove rang-liste.

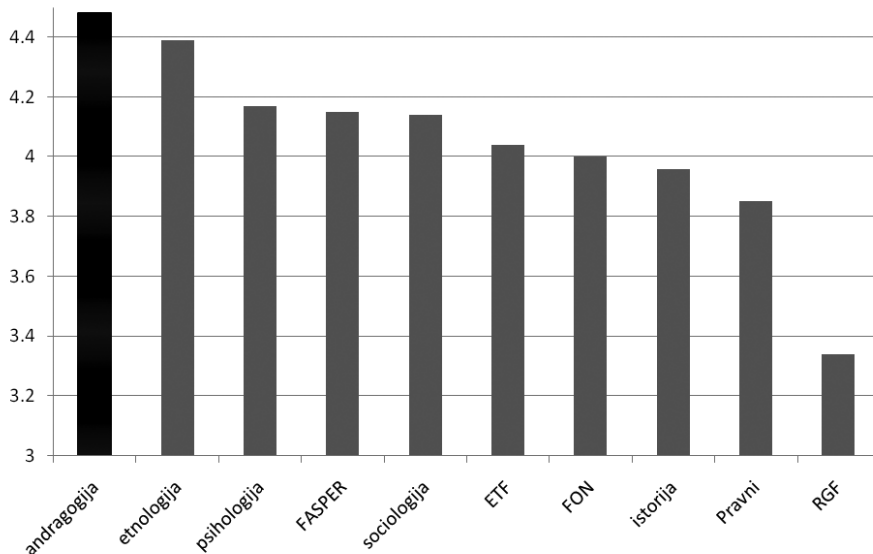
FON	istorija	FASPER	Pravni	andragogija	sociologija	psihologija	RGF	ETF	etnologija
4,43	4,42	4,39	4,3	4,2	4,19	4,1	4,02	3,86	3,78

(Skrtaćenice se odnose na sledeće fakultete: FON – Fakultet organizacionih nauka, FASPER – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, RGF – Rudarsko-geološki fakultet i ETF – Elektrotehnički fakultet.)

Dobri međunacionalni odnosi

I kod pridavanja važnosti postizanja dobrih međunacionalnih odnosa i poštovanja prava nacionalnih manjina, studenti raznih fakulteta se razlikuju ($F=5,750$, $p<0,01$). Studenti andragogije ovom cilju daju veću važnost nego studenti drugih grupa i fakulteta (4,48). Ova razlika je statistički značajna u odnosu na rezultate studenata istorije (3,96), prava (3,85) i RGF-a (3,34). Poslednji imaju značajno niži skor na pridavanju važnosti ovom cilju u odnosu na sve druge ispitivane grupe.

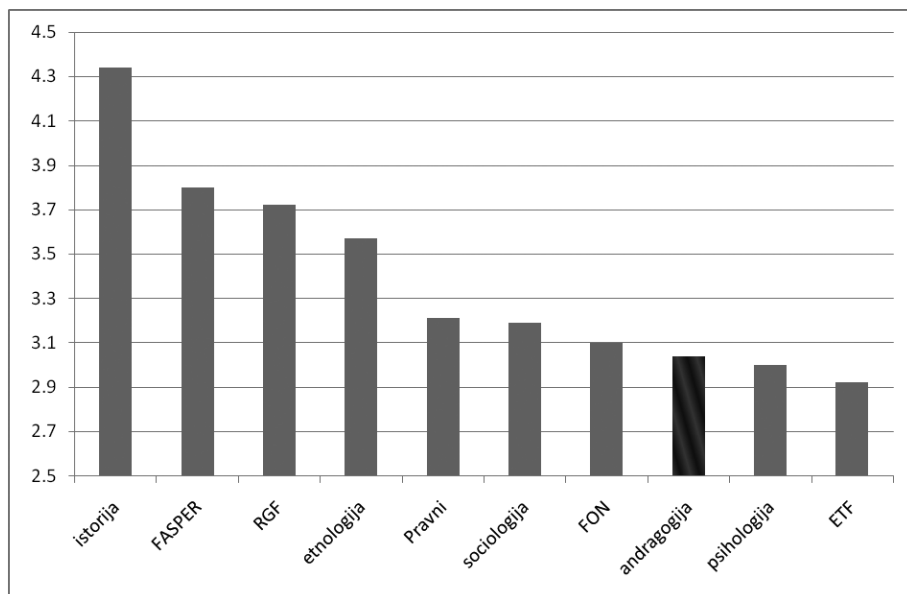
⁴ Sve analize varijanse su rađene na istom uzorku, poređenjem prosečnih ocena istih grupa, pa je svuda broj stepeni slobode isti: 470 unutar grupa i 9 između grupa.

Grafikon 3: Poređenje studenata po pridavanju važnosti dobrim međunacionalnim odnosima

Jačanje odbrambenih snaga

Studenti istorije najviše vrednuju jačanje odbrambenih snaga zemlje (4,34), delom verovatno i zbog prirode studija, i po tome odskaku od svih drugih grupa studenata. Značajne razlike postoje i između studenata FASPER-a (3,80) i RGF-a (3,72) na jednoj strani, i studenata andragogije (3,04), psihologije (3,00) i ETF-a (2,92) na drugoj, kojima ovaj cilj nije toliko važan. Analiza varijanse i ovde je značajna ($F=8,486$, $p<0,01$). Može se uočiti da su u odnosu na prethodni cilj studenti istorije i andragogije „zamenili mesta“.

Grafikon 4: Poređenje studenata po pridavanju važnosti jačanju odbrambenih snaga

Humaniji odnosi

Najveću važnost razvoju humanih odnosa među ljudima, kao društvenom cilju, pridaju studenti etnologije, dok statistički značajno nižu važnost ovom cilju pridaju studenti elektrotehnike, prava i organizacionih nauka ($F=3,077$, $p<0,01$). Neke od ovih razlika nije lako razumeti i objasniti – npr. zašto se studenti etnologije više nego studenti psihologije (za pola jedinice) zalažu za humanije odnose u društvu.

etnologija	FASPER	andragogija	istorija	psihologija	sociologija	RGF	ETF	Pravni	FON
4,74	4,44	4,42	4,36	4,2	4,18	4,17	4,08	3,96	3,9

Zaposlenost

Ostvarivanje što veće zaposlenosti jedan je od ciljeva koje svi studenti smatraju veoma važnim, verovatno i zbog toga što će im pitanje zaposlenja, u ne tako dalekoj budućnosti, lično biti od životne važnosti. Međutim, postoje statistički značajne razlike ($F=3,723$, $p<0,01$) zbog toga što studenti nekih grupa – istorije, etnologi-

je, specijalne edukacije, rudarstva – smatraju ovaj cilj toliko važnim da gotovo svi daju najviše ponuđene ocene, dok studenti ETF-a nešto ređe biraju takve ocene, mada i dalje imaju veoma visok prosek. Moguće je da na ove razlike uticaj ima način odgovaranja (izbegavanje da se uvek zaokruži najintenzivniji odgovor), a moguće je i da studenti ETF-a, koji relativno lakše od drugih pronalaze posao u struci, imaju donekle lagodniji odnos prema tom pitanju od drugih studenata.

istorija	etnologija	FASPER	RGF	andragogija	psihologija	FON	Pravni	sociologija	ETF
4,8	4,78	4,74	4,72	4,56	4,56	4,53	4,47	4,39	4,2

Socijalna jednakost u društvu

Socijalna jednakost u društvu je relativno značajan društveni cilj za studente, iako u toj populaciji pretežu oni koji su u gornjoj polovini po socijalnom i ekonomskom statusu. No, čini se da veliki broj građana, pa i studenata, smatra da živi manje kvalitetno nego što zaslužuje, a posebno, da ljudi koji postaju veoma bogati to ne zaslužuju. U našem uzorku, cilj ostvarenja socijalne jednakosti u društvu (koji se verovatno od mnogih razume kao smanjenje socijalnih nejednakosti) studenti etnologije i istorije smatraju veoma važnim. Sa druge strane, statistički značajna razlika ($F=4,128$, $p<0,01$) se pojavljuje između ovih grupa, i studenata prava, sociologije, ETF-a i FON-a, koji ovaj cilj procenjuju nešto manje važnim.

etnologija	istorija	FASPER	RGF	andragogija	psihologija	Pravni	sociologija	ETF	FON
4,43	4,3	4,04	3,93	3,88	3,83	3,6	3,58	3,57	3,5

Pravna država

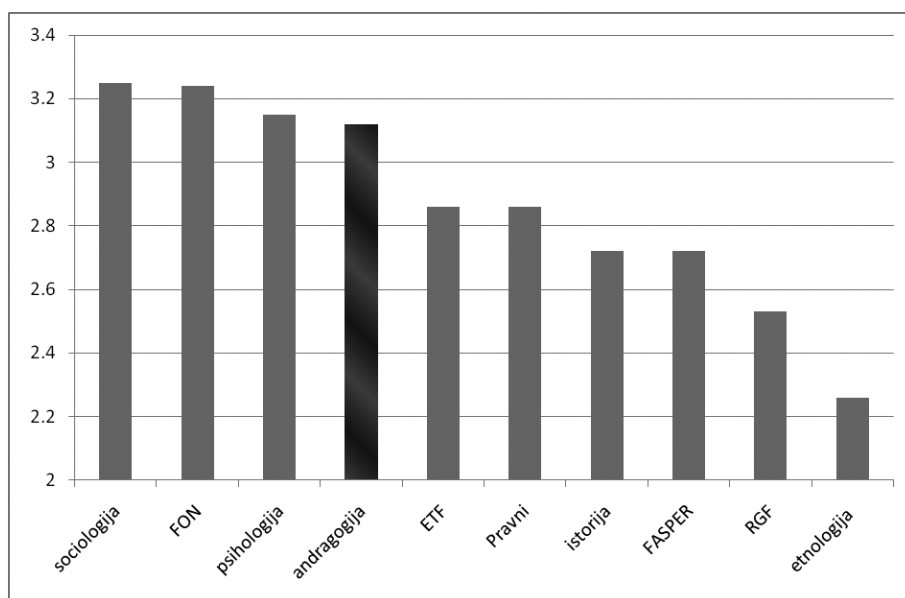
Uglavnom je veoma prihvaćen i društveni cilj izgradnje stabilne države sa pravičnim zakonima. I ovde studenti istorije više od drugih ističu važnost ovog cilja, dok studenti ETF-a, takođe uobičajeno, ne ističu baš potpuno visoku važnost ovog cilja. Istoričari imaju statistički više skorove od studenata andragogije, etnologije, RGF-a, FON-a, psihologije i ETF-a ($F=3,121$, $p<0,01$).

istorija	sociologija	Pravni	FASPER	andragogija	etnologija	RGF	FON	psihologija	ETF
4,7	4,44	4,36	4,35	4,18	4,17	4,17	4,16	4,12	3,94

Čuvanje tradicije

Studenti istorije najviše vrednuju i očuvanje tradicije, običaja i samosvojnog identiteta kao društvenog cilja. Ocene idu blago graduirano naniže kod studenata RGF-a, etnologije, FASPER-a i prava, dok studenti ostalih fakulteta, odnosno grupa mnogo manje vrednuju ovaj cilj ($F=7,607$, $p<0,01$). Na suprotnom kraju od studenata istorije su studenti psihologije, pa i andragogije (razlike su veće od jedne ocene).

istorija	RGF	etnologija	FASPER	Pravni	ETF	FON	sociologija	andragogija	psihologija
4,54	4,34	4,1	3,98	3,83	3,59	3,49	3,44	3,42	3,34

Grafikon 5: Poređenje studenata po pridavanju važnosti ulasku u Evropsku uniju

Ulazak u Evropsku uniju

Iako se ulazak u Evropsku uniju, sudeći po diskusijama političara i drugih stvaraoca javnog mnjenja, kao i izveštajima medija, može smatrati za najznačajniji društveni cilj, ocene važnosti ovog cilja kod studenata su iznenađujuće niske. Studenti etnologije ga smatraju praktično nevažnim (2,26), a tek je nešto važniji studentima većine drugih fakulteta/grupa: RGF-a (2,53), FASPER-a (2,72), istorije (2,72), prava (2,86) i ETF-a (2,86). Najveću važnost ovaj cilj ima za studente

sociologije (3,25) i FON-a (3,24), ali i ovde ta važnost jedva prelazi uslovno neutralan odnos. Postoje statistički značajne razlike između studenata sociologije, FON-a, psihologije i andragogije s jedne strane, i studenata RFG-a i etnologije sa druge ($F=2,860$, $p<0,01$).

Teritorijalni i državni integritet

Očuvanje teritorijalnog i državnog integriteta se u našoj zemlji, u današnjim okolnostima, odnosi pre svega na pitanje Kosova i njegovog statusa. Ovo je jedno od najistaknutijih pitanja u političkom i društvenom životu poslednjih godina, a političke stranke imaju uglavnom jedinstveno stanovište, koje ide u prilog očuvanja Kosova u sastavu Srbije. U poređenju sa ciljem ulaska u Evropsku uniju, sa kojim se često dovodi u vezu u javnim diskusijama, ovaj cilj studenti ocenjuju donekle važnijim. Međutim, ima ciljeva, poput borbe protiv korupcije, težnje ka većoj zaposlenosti itd., koji su za ispitanike značajno važniji od ovoga. Ostvarenje raznih ponuđenih ciljeva je dosta isprepletano i međusobno uslovljeno.

Kako god, studenti istorije (već možemo reći očekivano), vrednuju ovaj cilj kao jako važan. Na drugoj strani su studenti sociologije, ETF-a i psihologije, pa i andragogije, za koje je ovaj cilj statistički manje važan ($F=6,027$, $p<0,01$). I ovde se na suprotnom polu od studenata istorije nalaze studenti psihologije.

istorija	RGF	Pravni	FASPER	etnologija	FON	andragogija	sociologija	ETF	psihologija
4,44	4,2	4,18	4,04	3,96	3,78	3,66	3,53	3,52	3,44

Demokratija

Demokratija kao društveni cilj, neretko je povezana i sa velikim žrtvovanjima na koje su ljudi spremni da bi bila ostvarena. Međutim, kada demokratija kao mogućnost slobode mišljenja i akcije postoji, makar i ne bila savršena, izgleda da je ljudi ne vrednuju toliko kao onda kada je uopšte nema. To potvrđuju i naši rezultati, gde mladim ljudima, studentima, u našem društvu, demokratija nije toliko važan društveni cilj, a nekima je i među najmanje važnim ciljevima, poput većine studenta prava, FON-a, RGF-a i ETF-a. Oni imaju statistički značajno niže skorove od, pre svega, studenata etnologije ($F=3,475$, $p<0,01$).

etnologija	sociologija	andragogija	FASPER	istorija	psihologija	Pravni	FON	ETF	RGF
3,91	3,75	3,64	3,59	3,56	3,56	3,29	3,16	3,1	3

Razvoj nauke i obrazovanja

Svi studenti, očekivano, smatraju važnim razvoj nauke, kulture i obrazovanja, s tim što ekstremno visoke rezultate imaju oni koji imaju najviše šansi da u toj oblasti uskoro i rade. Tako grupe sa Filozofskog fakulteta (osim sociologa) imaju statistički značajno više skorove od studenata FASPER-a, prava i FON-a ($F=4,118, p<0,01$).

etnologija	andragogija	istorija	psihologija	ETF	RGF	sociologija	FASPER	Pravni	FON
4,7	4,62	4,58	4,46	4,33	4,33	4,25	4,15	4,1	4,02

Socijalna prava

Studenti veoma važnim smatraju i to da država treba da obezbedi besplatno obrazovanje i zdravstvenu zaštitu svim građanima. Iako su ocene relativno ujednačene, studenti istorije i RGF-a imaju statistički nešto više prosečne rezultate, od studenata FON-a, prava, sociologije i ETF-a ($F=3,828, p<0,01$).

istorija	RGF	FASPER	etnologija	andragogija	psihologija	FON	Pravni	sociologija	ETF
4,69	4,64	4,54	4,52	4,52	4,27	4,14	4,13	4,11	4,1

Vladavina jedne partije

Studenti se (očekivano) ne zalažu previše za to da jedna partija ima svu vlast, ali tačna formulacija je glasila „Umesto stranaka koje se glože, obezbediti da jedna partija preuzme rukovodeću ulogu u društvu“, i u tome postoje određene razlike među fakultetima. Ovaj cilj je najmanje važan studentima ETF-a i sociologije, dok je statistički značajno važniji, mada i dalje ne previše važan, pre svega studentima RGF-a ($F=2,498, p<0,01$).

RGF	FASPER	andragogija	istorija	FON	etnologija	Pravni	psihologija	ETF	sociologija
2,91	2,57	2,48	2,43	2,41	2,35	2,19	2,1	1,98	1,94

Razlike između fakulteta i grupa u vrednovanju ličnih ciljeva

I u oceni važnosti ličnih ciljeva postoje među grupama ispitanika značajne razlike i to u 10 od 18 ciljeva:

Samoaktualizacija

Mladim ljudima, koji studiraju, svakako da je važan lični cilj da iskažu svoje sposobnosti. Rezultati su relativno ujednačeni među studentima raznih fakulteta i grupa, ali ipak se pokazuje da je statistički značajna razlika između studenata psihologije i ETF-a, mada ima indicija da su realni razlozi u nešto nižoj oceni poptonjih, u načinu odgovaranja, tj. izbegavanju zaokruživanja ekstremnih odgovora („izuzetno mnogo mi je važno“): $F=2,705, p<0,01$

psihologija	etnologija	andragogija	FON	Pravni	RGF	FASPER	istorija	sociologija	ETF
4,63	4,57	4,54	4,49	4,43	4,26	4,26	4,24	4,19	4,08

Altruizam

Ljudi se razlikuju po tome koliko pomažu drugima kada se nađu u prilici da to čine, ali i po tome koliko vrednuju mogućnost da pomažu drugima. Ovde bi svakako bilo zanimljivo proveriti studente fakulteta koji školuju stručnjake koji u svojim profesijama dobrim delom pomažu ljudima, poput studenata medicine. No, i na grupama koje smo ispitali, pokazale su se značajne razlike. Zanimljivo je da ovaj cilj najviše vrednuju studenti etnologije, a za njima (očekivano imajući u vidu njihove buduće poslove), studenti FASPER-a. Sa druge strane, iznenađuje relativno nizak rang studenata psihologije, dok najniže skorove imaju studenti ETF-a i sociologije ($F=4,428, p<0,01$).

etnologija	FASPER	andragogija	Pravni	FON	RGF	istorija	psihologija	ETF	sociologija
4,48	4,17	4,02	3,88	3,82	3,79	3,74	3,63	3,43	3,31

Postignuće

Postignuće u smislu postizanja onoga što se u društvu ceni i isticanja pred drugima nisu previše važni ciljevi za naše ispitanike, iako je to možda danas i najistaknutiji motiv u razvijenim zemljama. Oni su umereno važni za studente FASPER-a, FON-a i prava, a značajno niže od toga za studente istorije, andragogije, ETF-a i sociologije ($F=3,090, p<0,01$).

FASPER	FON	Pravni	RGF	etnologija	psihologija	istorija	andragogija	ETF	sociologija
3,52	3,49	3,48	3,31	3,26	3,22	3,02	2,96	2,84	2,78

Podređenost

Pokoravanje i izvršavanje odluka autoriteta jeste vrednost u nekim kulturama i istorijskim epohama, ali sigurno ne kod naših ispitanika. Oni se razlikuju uglavnom po tome da li to pokoravanje gotovo potpuno odbacuju, poput studenata sociologije, andragogije, ETF-a i psihologije, ili ga donekle prihvataju, poput studenata FASPER-a i RGF-a, mada je i tu moguće da je na ukupan skor uticao i način odgovaranja tj. da se izbegavaju odgovori na negativnom ekstremu. U svakom slučaju ove grupe se statistički značajno razlikuju po prosečnom pridavanju važnosti ovom cilju ($F=9,151, p<0,01$).

FASPER	RGF	FON	istorija	etnologija	Pravni	sociologija	andragogija	ETF	psihologija
2,54	2,47	2,08	1,84	1,74	1,71	1,58	1,48	1,47	1,37

Ljubav

Pronalazjenje partnera i ostvarivanje istinske ljubavi svakako je važan cilj za mlade ljude, te nas ne iznenađuju visoki skorovi. Ipak i ovde postoje značajne razlike: studenti FASPER-a i FON-a ovaj cilj ocenjuju kao izuzetno važan i u proseku statistički značajno više od studenata andragogije i sociologije ($F=2,502, p<0,01$).

FASPER	FON	psihologija	RGF	Pravni	etnologija	ETF	istorija	andragogija	sociologija
4,7	4,57	4,56	4,47	4,46	4,43	4,27	4,22	4,14	4,06

Materijalni standard

Iako bi se u vremenu materijalne nesigurnosti, stvarne ili samo percipirane, očekivalo da sticanje novca i drugih materijalnih dobara bude među najvažnijim ciljevima, naši ispitanici ga ne vide toliko važnim kao niz drugih ličnih ciljeva. Ipak, studenti raznih fakulteta i grupa se razlikuju u pridavanju važnosti ovom cilju. Najveću važnost mu pridaju studenti RGF-a, a potom studenti FASPER-a i FON-a, dok na drugoj strani, oni koji manje vrednuju ovaj cilj jesu studenti etnologije, psihologije i ETF-a ($F=4,142, p<0,01$).

RGF	FASPER	FON	sociologija	Pravni	andragogija	istorija	etnologija	psihologija	ETF
4,29	4,11	4,1	3,89	3,84	3,76	3,7	3,57	3,56	3,37

Sticanje znanja

Sticanje znanja jeste inherentno procesu studiranja, a ovo je i prilično socijalno poželjan cilj, te uzimajući obe stvari u obzir, ne iznenađuju visoke ocene studenata. Studenti ETF-a uobičajeno imaju nešto niže, odnosno ne ekstremno visoke, prosečne skorove, dok najviše, statistički značajno više prosečne vrednosti imaju studenti etnologije, psihologije i andragogije ($F=3,106$, $p<0,01$).

etnologija	psihologija	andragogija	FASPER	sociologija	istorija	FON	RGF	Pravni	ETF
4,7	4,6	4,52	4,31	4,25	4,22	4,22	4,21	4,08	3,98

Društveno angažovanje

U skladu sa percepcijom onoga što se zaista dešava u javnom životu, pokazalo se da studenti ne vrednuju previše borbu za ostvarivanje društveno važnih ciljeva. Studenti ETF-a imaju značajno niže skorove od gotovo svih drugih grupa (koje ionako nisu previsoke), što ne možemo pripisati samo načinu odgovaranja, nego verovatno i tipu studija; ovi studenti su odabrali studije koje imaju najmanje veze sa društvenim životom i društvenim problemima. Njihov prosek je značajno niži od ostalih ($F=2,716$, $p<0,01$).

FASPER	sociologija	andragogija	etnologija	FON	Pravni	istorija	psihologija	RGF	ETF
3,35	3,28	3,22	3,17	3,14	3,13	3,12	3,1	2,91	2,49

Samostalnost

Samostalnost je veoma značajna za mlade ljude, ne samo ona adolescentska težnja da budu samostalniji od roditelja, nego i da ne zavise od drugih ljudi u raznim oblastima života. Zbog toga se i ovde pokazalo da je samostalnost veoma važan cilj za naše ispitanike. Samostalnost je izuzetno važan cilj za studente FASPER-a i sociologije, dok nešto manje, ali i dalje važan, za studente istorije, FON-a i ETF-a. Među njima postoje i značajne statističke razlike ($F=2,725$, $p<0,01$).

FASPER	sociologija	andragogija	etnologija	RGF	Pravni	psihologija	istorija	FON	ETF
4,72	4,69	4,6	4,48	4,48	4,43	4,38	4,3	4,27	4,08

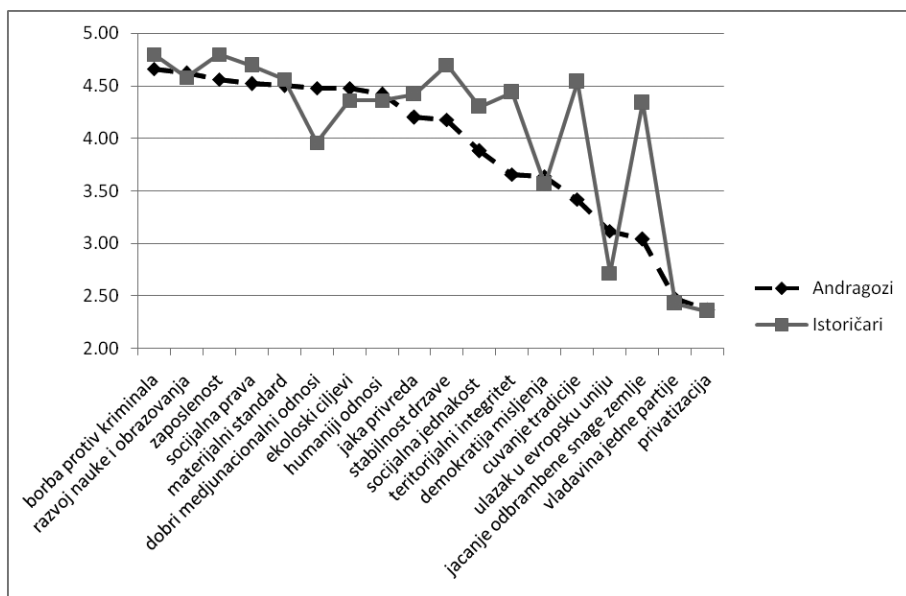
Zdrav život

Vođenje računa o zdravom životu, hrani, kondiciji i slično, umereno je značajan cilj za naše ispitanike. Ovaj cilj je važniji za studente FASPER-a i RGF-a, a nešto

manje važan studentima sociologije i istorije, i ove grupe se, u proseku, statistički značajno razlikuju ($F=3,346$, $p<0,01$).

FASPER	RGF	ETF	FON	etnologija	andragogija	psihologija	Pravni	sociologija	istorija
3,98	3,97	3,73	3,69	3,65	3,6	3,51	3,47	3,25	3

Na osnovu prosečnih rezultata u prihvatanju društvenih i ličnih ciljeva mogu se grafički predstaviti vrednosni profili studenata pojedinih odeljenja (grupa) i fakulteta. Mi smo odlučili da ovde kao primer prikazemo uporedne profile studenata andragogije i istorije, dve grupe sa istog fakulteta (Filozofskog), na skupu društvenih ciljeva.

Grafikon 6: Poređenje studenata andragogije i istorije

Vidimo (grafikon 6) da je po nekim ciljevima profil ove dve grupe sličan i gotovo istovetan – npr. u (visokom) pridavanju značaja borbi protiv korupcije, oceni značaja nauke i obrazovanja, materijalnog standarda i humanih odnosa, kao i u (niskom) vrednovanju vladavine jedne partije i privatizacije svojine. No, u oceni važnosti nekih drugih ciljeva ove dve grupe se bitno razlikuju, pa bi se u nekim slučajevima moglo reći da su antipodi. Studenti istorije znatno veći značaj pridaju čuvanju tradicije i jačanju odbrambenih snaga, pa i teritorijalnom integritetu, jakoj i stabilnoj državi i socijalnoj jednakosti, a studenti andragogije dobrim

međunacionalnim odnosima. Slične bi se razlike uočile i prilikom upoređivanja studenata istorije i studenata psihologije.

Zaključci

Ovo istraživanje, izvedeno 2010. godine na 481 studentu sa različitih fakulteta i odeljenja (grupa) Univerziteta u Beogradu, koje se bavilo stepenom prihatanja 18 društvenih i 18 ličnih ciljeva, otkriva najpre neke opšte tendencije na nivou celog uzorka. Tako se među društvenim ciljevima najveći značaj pridaje borbi protiv kriminala i korupcije (prosek 4,61), zaposlenosti (4,56), životnom standardu (4,44), socijalnim pravima vezanim za besplatno obrazovanje i zdravstvenu zaštitu (4,36) i razvoju nauke i kulture (4,32), a najmanji vladavini jedne partije (2,35), privatizaciji svojine (2,54) i ulasku u Evropsku uniju (2,89). Od ličnih ciljeva najviše su prihvaćeni prijateljstvo (4,44), odnosno mogućnost oslanjanja na krug prijatelja, samostalnost (4,43), partnerska ljubav (4,39) i samoaktualizacija ili mogućnost ispoljavanja vlastitih sposobnosti (4,36), a najmanje popularnost (1,73), podređivanje drugima (1,85) i društvena moć (2,25).

Istraživanje je, međutim, potvrdilo i našu radnu hipotezu da postoje značajne razlike u prihvatanju jedne i druge vrste ciljeva između studenata različitih fakulteta i grupa. U celini posmatrano, statistički značajne razlike su ustanovljene na 14 od 18 društvenih ciljeva i 10 od 18 ličnih. Neke od tih razlika su očekivane i čini nam se, logične ako se ima u vidu priroda i sadržajna usmerenost studija – npr. da se studenti istorije više od drugih zalažu za tradiciju, jaku i stabilnu (pravnu) državu i jačanje odbrambenih snaga, da se studenti FON-a najviše zalažu za jaku privredu. Neke razlike ne čude, mada ih nismo očekivali – npr. da studenti FON-a daju niže ocene (mada, ipak, prilično visoke) humanijim odnosima u društvu, ili da studenti sociologije manji značaj pridaju socijalnoj jednakosti nego studenti etnologije, a da etnolozi pokazuju nižu prosečnu ocenu od svih ostalih na cilju „jaka privreda“. Neke nalaze nije lako razumeti – npr. da studenti etnologije relativno nizak značaj (najniži u poređenju sa ostalim studentima) pridaju ulasku u EU, a visok (najviši u odnosu na druge grupe) demokratiji i humanim odnosima u društvu i među najvišim dobrim međunacionalnim odnosima. Očekivalo bi se da ti ciljevi „idu udruženo“. Uopšteno posmatrano, nije nam dovoljno jasan profil studenata etnologije.

Kao što je na početku napomenuto, naše istraživanje ne može razrešiti dilemu da li studenti dolaze na fakultete sa ovakvim sistemom vrednosti ili se utvrđene razlike proizvode pod uticajem studija. Za razrešavanje te dileme potrebno je ispitivati razlike između studenata prve i završne godine na svakom fakultetu

i grupi. Moguće je (kao što smatra i Havelka, 1994) da je veza između vrednosnog sistema i izbora profesije uzajamna. Deluje uverljivo teza da obrazovanje za određenu profesiju učvršćuje neke ranije formirane vrednosti, a da druge menja (na primer, vezuje ih za specifičan sadržaj) i razvija neke nove. U tom kontekstu se može tumačiti iznadprosečno naglašavanje značaja razvijanja nauke i kulture zabeleženo kod studenata andragogije, ili pak visok stepen prihvatanja „sticanja znanja“ kao ličnog cilja, takođe studenata andragogije. Za početak je važna činjenica da su u ovom istraživanju utvrđene razlike koje zaslužuju pažnju. Svakako bi u budućim istraživanjima valjalo proširiti uzorak uključivanjem studenata sa još nekih karakterističnih fakulteta (pre svega Medicinskog i Ekonomskog), kao i studenata sa privatnih univerziteta.

Literatura

- ALIBABIĆ, Š. I AVDAGIĆ, E. (2012). Razvojni elementi u strategijama obrazovanja odraslih. *Pedagogija*, 67(1), 5–19.
- BRANČIĆ, B. (1986). *Psihološke teorije izbora zanimanja – nove tendencije u profesionalnoj orijentaciji*. Beograd: Naučna knjiga.
- HAVELKA, N. (1994). Vrednosti i društvene promene: replikacija jednog istraživanja o učeničkim očekivanjima od budućeg zanimanja. *Psihologija*, 27(1–2), 67–82.
- INGLEHART, R. (1977). *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- KNOLL, J. H. (2011). „Celoživotno učenje“ – novi termin za staru ideju? – potraga za istorijskim korenima. *Andragoške studije*, 1, 7–20.
- KUZMANOVIĆ, B. (1990). Procena relativnog značaja društvenih ciljeva. U: N. Havelka i saradnici (Ur.) *Efekte osnovnog školovanja* (str. 321-325). Beograd: Institut za psihologiju.
- KUZMANOVIĆ, B. (1995). Preferencije društvenih ciljeva. *Psihološka istraživanja* 7, 49–69.
- KUZMANOVIĆ, B. I PETROVIĆ, N. (2007). Struktura preferencija ličnih i društvenih ciljeva srednjoškolaca. *Psihologija*, 40(4), 567–585.
- LAZAREVIĆ, D. I JANJETOVIĆ, D. (2003). Vrednosne orijentacije studenata budućih vaspičara: stabilnost ili promena. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, (35), 289–307.
- LINDEMAN, E. C. (1989). *The Meaning of Adult Education. A Classic North American Statement on Adult Education*. Norman, OK: Oklahoma Research Center for Continuing Professional and Higher Education, University of Oklahoma.
- OVESNI, K. (2009). *Andragoški kadrovi – profesija i profesionalizacija*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- PETROVIĆ, N. (1996). *Važnost ličnih i društvenih ciljeva i odnos prema političkim strankama*. (Neobjavljen diplomski rad). Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd.